

Sovon-Nieuws 1

32e jaargang
maart 2019

In dit bomvolle nummer o.a.:

- Vaker Grielen in Nederland
- Op de Marker Wadden met Debby Doodeman
- Vliegende start LiveAtlas
- Aanpassingen Meetnet Agrarische Soorten
- Usutu-virus treft Merels

Transitie

Sovon-Nieuws

Nieuwsbrief van Sovon Vogelonderzoek Nederland over vogeltellingen, de vereniging en andere zaken betreffende vogels in Nederland.

Redactie

John van Betteray, Fred Hustings, Loes van den Bremer & Albert de Jong. Fotoredactie Harvey van Diek. Overname van artikelen of illustraties alleen in overleg.

Lidmaatschap

Contributie: € 20,00; (oud)waarnemers, leden van Vogelwerkgroepen en jongeren betalen € 15,00. Sovon-leden ontvangen viermaal per jaar Sovon-Nieuws en korting op Sovon-uitgaven en het abonnement op Limosa (pluslidmaatschap € 37,50).

Zie voor lid worden en diverse tarieven www.sovon.nl/lidmaatschap.

Bestuur

Voorzitter Edwin Kok
Secretaris Susan Kaak
Penningmeester André Stougie
Overige bestuursleden Jaap van Gent, Lilian van den Aarsen, Ben van Os en Marcel Visser
E-mail: bestuur@sovon.nl

Bureau

Kantoor Sovon te Natuurplaza,
Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen.
Tel: 024 - 7 410 410
E-mail: info@sovon.nl
Homepage: www.sovon.nl
IBAN: NL37 TRIO 0391 2031 85
IBAN: NL57 RABO 0105 1170 56

Ledenraad

Kijk op sovon.nl/ledenraad voor de vertegenwoordiger(s) vanuit uw district.
E-mail: ledenraad@sovon.nl

Directeur

Theo Verstrael
Communicatie Carolyn Vermanen
Monitoring Rob Vogel
Onderzoek Julia Stahl

Doelstelling

Sovon Vogelonderzoek Nederland volgt de veranderingen in aantallen en verspreiding van alle in ons land in het wild voorkomende vogels. Signalerend onderzoek (monitoring) en veld- en bureaustudies dragen bij aan het verklaren van de gesignaleerde ontwikkelingen. Onze drijfveer is het toegankelijk maken van kennis en informatie voor natuurbeheer, natuurbeleid en natuurbescherming. Daarbij zorgen we voor goede borging van onze kwaliteit, onafhankelijkheid en objectiviteit. Sovon coördineert, stimuleert en ondersteunt systematisch veldonderzoek door vrijwilligers. De meetnetten voor broedvogels en watervogels zijn onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring, uitgevoerd i.s.m. CBS en in opdracht van WOT N&M, het Ministerie van LNV, Rijkswaterstaat en de provincies.

Lay-out: van Groot tot Klein

Druk: Veldhuis Media BV

Sovon-Nieuws wordt gedrukt op FSC-papier.

ISSN 1383-0635.

Foto boven:

Theo Verstrael (Harvey van Diek)

Foto's omslag:

Debbie Doodeman (Rob Buiten)

Griël in paalhouding vanwege Havik,

Onnepolder Gr, 21 mei 2016 (Gerrit Kiekbos)

Nederland is momenteel volop in transitie. Het vraagstuk van de toekomstige energievoorziening in relatie tot de klimaatverandering heeft geleid tot doelen voor een energietransitie die tot voor kort ondenkbaar leken. Ook in het denken over de groei van de luchtvaart, Europese samenwerking op het vlak van milieu en klimaat en de wijze waarop in de sociale media met complexe (milieu)vraagstukken wordt omgegaan vinden grote veranderingen plaats". Binnen de natuurwereld is er met name veel aandacht voor behoud en herstel van de agrarische biodiversiteit, maar ook de discussie over tot hoever de natuur zijn gang kan gaan wordt in volle hevigheid gevoerd. Discussie over (over)begrazing van de Oostvaardersplassen en terugkeer van de Wolf zijn vast niemand ontgaan. De roep om een andere manier van voedselproductie en -consumptie (kringlooplandbouw) ligt aan de basis van de nieuwe landbouwvisie van minister Schouten die afgelopen najaar is gepresenteerd. Kort daarop zag het Deltaplan Biodiversiteitsherstel het levenslicht. Dit is een initiatief van onderzoekers, natuurbeschermers en bedrijfsleven om, gestoeld op het bericht over de sterke achteruitgang van insecten, te komen tot aanpassing in de benutting en het beheer van agrarische gebieden en natuurgebieden. Beide initiatieven zouden elkaar kunnen versterken, zo is de redenatie in het werkveld. En beide initiatieven leunen sterk op kennis over wat er met biodiversiteit in Nederland aan de hand is.

Met name in het Deltaplan wordt veel aandacht besteed aan monitoring. Uitgangspunt is datgene wat al tientallen jaren in Nederland wordt gedaan, waaronder de uit de jaren zeventig en tachtig daterende landelijke vogelmeetnetten die sinds 1990 zijn ondergebracht in het Netwerk Ecologische Monitoring. De nieuwe initiatieven bieden de mogelijkheid om de langetermijnpopulatietrends van vogels beter te kunnen verklaren. Het mag met veel insecten slecht gaan, een deel van de insecteneters gaat het voor de wind. Zo zit de Nachtzwaluw, in 1985 nog op de Rode Lijst gezet, inmiddels weer op een veel gunstiger niveau! Dit is intrigerend want de Geitenmelker leeft voor 75% van nachtvlinders en 25% van kevers. Kan het zo zijn dat veel insecten afnemen maar dat de biomassa (in heidevelden) op peil blijft? En hoe zou dit mechanisme dan werken? Of profiteert de Nachtzwaluw van klimaatverandering, waardoor vooral het aantal nachten met goede foerageeromstandigheden is toegenomen? In dat geval komen de wereld van de klimaatverandering, kringlooplandbouw en herstelprogramma's voor biodiversiteit dichterbij elkaar. Een mooie gelegenheid om onze monitoringgegevens (nog) beter te benutten.

Ik wens iedereen veel (tel)plezier tijdens het komende voorjaar!

● *Theo Verstrael*

Foto: Harvey van Diek

Voor de teldata in
het nieuwe broedseizoen
ga naar sovon.nl/teldata

Een halve eeuw Grielen op bezoek

*Griel bij nest, mei 1932, Vogelenzang, Amsterdamse Waterleidingduinen.
Foto: Gé Traanberg*

Om het voorkomen te beschrijven zijn de databases gecombineerd van het Bijzondere Soorten Project niet-broedvogels (BSP; 1989-2018), Waarneming.nl (1835-2018), CDNA (Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna, dutchavifauna.nl; 1969-2008) en Vogeltrekatlas.nl (1950-2018). De in totaal 2294 waarnemingen werden na controle op dubbele en vervolgwaarnemingen teruggebracht tot 178 gevallen (223 vogels). Hieronder schetsen we een beeld van het voorkomen, voornamelijk sinds 1969, het eerste jaar dat de soort door de CDNA beoordeeld werd (148 gevallen en 150 vogels). De database is vast incompleet, ook omdat sommige waarnemingen geheimgehouden zijn, maar zal een goede afspiegeling geven van het optreden in Nederland de afgelopen halve eeuw.

Broedgebied West-Europa

Grielen broeden in West-Europa in het zuiden van Engeland (2016: 320-380 paren; rspb.org.uk), in Frankrijk (2009-12 19.000-28.000 paren volgens de Franse vogelatlas; Issa & Muller 2015) en op het Iberisch schiereiland. Ze overwinteren in het Middellandse Zeegebied en West-Afrika. De gecombineerde broedvogeltrend over 1998-2015 in Spanje, Frankrijk en Italië zou stabiel zijn (EBCC/BirdLife/RSPB/CSO).

De voor ons dichtstbijzijnde broedgebieden bevinden zich in Champagne, Noord-Frankrijk (relatief extensief gebruikte akkergebieden) en Norfolk, Engeland (open, seminatuurlijke graslanden). Het aantal broedparen en het broedsucces in Engeland zijn positief gecorreleerd met het aantal konijnen in het vroege voorjaar en

Jac. P. Thijssen schreef begin 20ste eeuw over de Griel: 'Tegen den avond en vroeg in den morgen hoort men 't geschreeuw schar-luup, wel wat gelijkend op wulpenroep' en '(...) liggen overdag vaak plat languit op den grond en worden dan door hun wondermooie schutkleur moeilijk opgemerkt.' Dat 'geschreeuw' in de broedtijd horen we niet meer, maar ieder jaar komen enkele trekkers naar ons land en die zijn soms verrassend moeilijk waarneembaar. Zo zagen diverse bezoekers van een Griel op 3 mei 2004 bij Polsbroek Ut alleen een groot geel oog in de vegetatie, van een vogel die de hele dag vrijwel geen stap verzette.

voorgaande jaar. De konijnen zorgen voor een korte vegetatie, een verstoorde grond en een lagere predatiedruk op de pullen (Bird Study 46-2: 145-156). In Engeland nam het aantal paren tussen 1940 en 1985 met 85% af tot c. 150 paren om vervolgens, dankzij intensieve nestbescherming en lokaal biotoopherstel, te groeien tot rond 400 paren. Kou in voorjaar 2013 zorgde voor een afname van 20% van de broedpopulatie (rspb.org.uk). In Duitsland stierf de soort eind jaren zeventig uit maar worden vanaf 2011 weer broedgevallen vastgesteld in de zuidwesthoek (Duitse broedvogelatlas; Gedeon *et al.* 2014).

Voormalige Nederlandse broedvogel

De Griel was lange tijd een vrij schaarse broedvogel in de duinen van Noord- en Zuid-Holland, heel misschien ook (incidenteel?) op de Veluwe (Limosa 64: 165). De Amsterdamse Waterleidingduinen tussen Zandvoort en Noordwijk vormden het laatste bolwerk. Strijbos schatte de Nederlandse populatie in 1923 op c. 30 broedparen waarvan 18-20 in de AW-duinen. Meestal arriveerden de broedvogels midden-maart en bleven ze tot de tweede week van oktober, soms november. Het laatste zekere broedgeval dateert rond 1957. Gelet op de langdurige aanwezigheid van baltende vogels is een enkel later broedgeval niet uitgesloten.

Engelse en Franse vogels in Nederland

Bij ons zijn enkele ringmeldingen bekend van Grielen uit de Engelse broedgebieden (Vogeltrekatlas.nl). Een daar op 1 juni 1980

geringde volwassen vogel werd op 10 mei 1995 dood gevonden bij Wijk aan Zee NH, een op 11 juli 2011 geringde pul op 11 mei 2012 bij Pieterburen Gr. De kleurring van een nestjong (9 juni 1993) werd op 5-7 juni 1994 afgelezen bij Wilp Gl en een andere als pul gekleurde Griel (10 juni 2009) dook een klein jaar later op bij Beugen

*Griel, Oudeland van Strijen ZH, 24 april 2011.
Foto: Arjen Hahn*

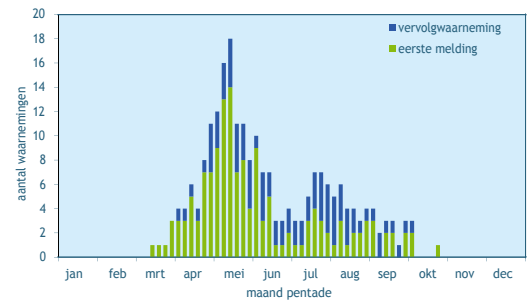
Griel met pullus bij nest, mei/juni 1950, Verbrande Pan, Bergen (still uit film). Jan P. Strijbos

Griel, tweelegsel, 12 mei 1915, Kennemerduinen, Bloemendaal. Foto: Adolphe Burdet

De Griel had door zijn zeldzaamheid en teruggetrokken gedrag een onweerstaanbare aantrekkingskracht op de vooroorlogse Nederlandse vogelfotografen. Noodgedwongen - camera's waren log, zwaar en traag - moesten ze zich richten op nestfotografie. Dat gebeurde met ingenieuze trucs (een loopdraad bij het nest, verbonden met de camera zodat de vogel 'zichzelf fotografeerde') of vanuit schuilhutten. Men leze hierover in het hoofdstuk 'Vogelfotografie en -bescherming: van de pioniers tot de activisten' (auteur Ruud Vlek) in het boek 'Een eeuw vogels beschermen van Frank Saris (pag. 189-195)'. Hierbij een collage van historische foto's, waarbij die van Strijbos een van de laatste Nederlandse nestfoto's van een Griel met jong zal zijn geweest. Met dank aan Ruud Vlek voor het bezorgen van dit unieke materiaal.

Griel bij nest, 12 juli 1924. Duinrell, Wassenaar. Foto: Johannes Vijverberg

Figuur 1. Griel. Seizoenspatroon in 1969-2018 met het aantal ontdekte vogels per vijfdaagse periode (groen); langdurig pleisterende vogels doen in meerdere perioden mee (blauw).

NB (4 mei 2010). Een vogel met een rode kleurring die van 30 maart t/m 1 april 1996 in Westenschouwen ZI aanwezig was, bleek niet individueel herkenbaar maar kwam uit Engeland. Dat geldt ook voor een vogel met een groene en oranje ring op 22 mei 1999 in de Kennemerduinen NH (R. Green, via R. Vlek). Een exemplaar dat op 23 juli 2008 als jong kleurringen kreeg in West-Frankrijk werd 5 mei 2012 afgelezen, 770 km naar NNW, bij trekpost Maldens Vlak bij Malden Gl. De enige in Nederland geringde Griel (een pul op 16 juni 1950) werd nooit teruggemeld (VogeltrekAtlas.nl).

Goede kans dus dat de meeste Grielen die in Nederland gezien worden Engelse vogels zijn. Ook de waarnemingen van Grielen die op 7 juli en 1 september 2004 bij telpost Westkapelle vanuit zee aan kwamen vliegen, lijken dit te bevestigen. Bedenk wel dat de ringinspanning in Engeland hoger is dan die in Frankrijk, wat de kans op het aflezen van een Engelse vogel groter maakt. De Nederlandse waarnemingen passen echter goed in het trendverloop van de Engelse populatie (zie verderop).

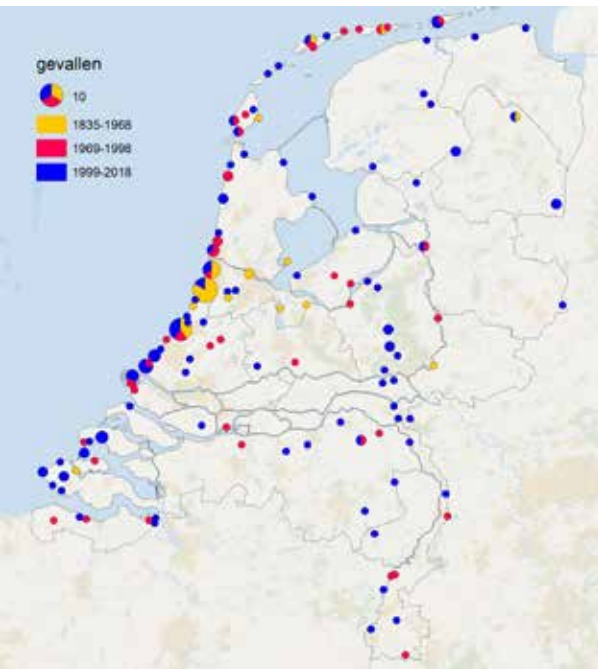
Voorjaarswaarnemingen

Van alle Grielen in 1969-2018 werd 74% in de voorjaarsmaanden gezien, met name in mei (figuur 1). Dat is conform het beeld in België (67%) en Denemarken (73%) (zelfde tijdvak). Vroeg waren vogels op Vliegveld De Peel bij Venray (14 maart 2017) en in Lentevreugd bij Wassenaar (23 maart 2010). De data waarop 10%, 50% (mediaan) en 90% van de voorjaarsvogels (t/m juni) ontdekt werden, zijn 8 april, 10 mei en 6 juni (n=111). In België zijn de vogels

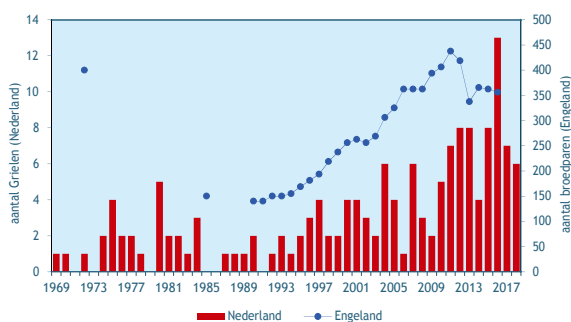

Als deze Griel gaat liggen vind je hem, zelfs op een kale akker, moeilijk terug.

Foto: Gerrit Kiekebos

Figuur 2. Griel. Verspreiding in 1835-2018 waarbij onderscheid is gemaakt in drie perioden: 1835-68 (database zeer onvolledig), 1969-98 (start beoordeling door CDNA in 1969, start BSP in 1989) en 1999-2018.

Figuur 3. Griel. Aantal vogels in Nederland per jaar (1969-2018) en schatting van de Engelse broedpopulatie ('begin jaren zeventig', rond 1985 & 1990-2016; Sharrock 1976, rspb.org.uk).

gemiddeld iets vroeger (mediane voorjaarsdatum 1969-2018: 29 april, n=56; belgianrbc.be), met relatief wat meer exemplaren in maart (België 9%, Nederland 4%). In Denemarken is de soort nog zeldzamer en lijkt het patroon op het Nederlandse (medi-aan 11 mei, n=26 in 1969-2018; netfugl.dk).

In het najaar trekken de meeste Grielen door in juli-augustus met een uitloper tot in oktober (laatste op 24-25 oktober 2004 in Verdrongen Land van Saeftinghe ZI). De mediane najaarsdatum is bij ons 16 augustus (n=39), in België 28 augustus (n=21) en in Denemarken 31 juli (n=13). De lage aantallen maken een goede vergelijking in dit seizoen onmogelijk.

Geen winterwaarnemingen meer

In Nederland werden de afgelopen halve eeuw geen Grielen gezien in november-februari. Zulke waarnemingen kwamen 'vroeger' waarschijnlijk met enige regelmaat voor bij ons (o.a. een groep van 8-10 op 11 november 1921 in de AW-duinen; Ardea 11: 143), in België (3 in de jaren twintig), Denemarken (5 in de eerste helft van de vorige eeuw) en Helgoland (6 van de 14 vogels uit de 19e eeuw, maar geen enkele van de 24 vogels na 1900; oag-helgoland.de, Dierschke *et al.* 2011. Alleen Denemarken heeft recent zo'n geval (19 november 1997). Zou het ontbreken van recente winterwaarnemingen te maken hebben met de verdwijning als broedvogel uit Nederland en Noord-Duitsland? In Engeland blijven sommige vogels lang hangen en overwintert incidenteel een enkele Griel (Balmer *et al.* 2013, Bird Atlas).

Kuststreek favoriet

Grielen zijn de afgelopen halve eeuw in alle provincies gezien, maar het zwaartepunt ligt langs de Noordzeekust. Van de 150 vogels dook ruim een derde op in de kuststreek tussen Vlissingen en Den Helder (figuur 2).

Opvallend in het binnenland is het cluster aan waarnemingen op (en net buiten) de Veluwe, in totaal zitten er 15 gevallen uit Gelderland in de database. Grielen zijn (zeer) zeldzaam in Groningen (2), het 'binnenland' van Friesland (3), Drenthe (4), Overijssel (2), Flevoland (4) en Utrecht (2). De zuidelijke binnenland-provincies deden het beter (Limburg 11, Noord-Brabant 9)

maar halen het niet bij de kustprovincies: Friese Waddengebied (16), Noord-Holland (27), Zuid-Holland (34) en Zeeland (21).

Meer Grielen in Nederland... vooral Engelse vogels?

Het is duidelijk dat het aantal meldingen van Grielen bij ons recent is toegenomen (figuur 3). Een toename sinds 1989 is ook vastgesteld in België (gemiddeld per 10 jaar 1,5 resp. 2,5 en 2,7 vogels) en Denemarken (0,5 resp. 1,1 en 1,6).

Ringaflezingen in Nederland wijzen op zowel een Franse (1 vogel) als Engelse (6) herkomst. Ook een gekleurde vogel op 13 maart 1991 in Zeebrugge, België, was afkomstig uit Engeland (pul, 9 mei 1990 Norfolk; waarnemingen.be). De Duitse ringatlas (Bairlein *et al.* 2013) geeft meldingen van Engelse jongen van 11-13 mei 2007 op Helgoland (kleuring, juni 2006 Wiltshire, ZW-Engeland; Dierschke *et al.* 2011) en in Beieren (geen datum vermeld).

De Franse vogel in mei 2012 bij Malden past goed bij een op de voorjaarstrek 'door-geschoten' vogel die, bijvoorbeeld vanuit Afrika, te lang in de juiste richting is blijven vliegen.

Een analyse van in Engeland geringde vogels (n=2673 waarvan 128 teruggemeld) lijkt te wijzen op een 'lustrek' (Wernham *et al.* 2002, Migration Atlas). In het najaar vliegen de vogels vrijwel pal zuidelijk met meldingen (van geschoten vogels) in vooral West-Frankrijk en Spanje tot NW-Afrika (één in Sierra Leone). De voorjaarstrek speelt zich wat oostelijker af met meldingen in april-juni uit Malta, Nederland en België (daar kwam na publicatie nog Duitsland bij). Sommige afgelezen vogels verschenen later weer in het broedgebied. De toename van het aantal vogels in Nederland sinds 1990 (figuur 3) past bij het voorzichtige herstel van de Engelse populatie. Andere factoren die waarschijnlijk een rol spelen bij het positieve beeld sinds 1990 zijn de toename van het aantal waarnemers, een vollediger database (o.a. Waarneming.nl) en een betere documentatie (foto's).

Met dank aan alle waarnemers en aan Ruud Vlek voor het beschikbaar stellen van de prachtige, historische foto's.

● Arjan Boele & Erik van Winden

Meetnet Agrarische Soorten (MAS) is aangepast

Broedvogels in het agrarische landschap worden gevolgd met twee methoden die elkaar versterken en aanvullen: Broedvogel Monitoring Project (BMP) sinds 1984 en Meetnet Agrarische Soorten (MAS) sinds 2011. Beide tellingen worden door het Centraal Bureau voor de Statistiek gebruikt om trends van boerenlandvogels te bepalen. De veldwerkmethode van het MAS wordt met ingang van dit jaar wat aangepast.

Invloed van beheermaatregelen meten

Met zijn vogelmeetnetten wil Sovon eventuele veranderingen in de vogelstand van ons land signaleren. In het boerenland is dat signaal zeer duidelijk; veel soorten nemen er af. Daar worden de nodige oorzaken voor aangedragen, zoals verlies aan broedhabitat, intensiever landgebruik en predatie. Inmiddels worden de problemen onderkend en wordt getracht om er via gerichte maatregelen in het kader van agrarisch natuurbeheer wat aan te doen.

De vraag is natuurlijk of die maatregelen het gewenste effect opleveren, bijvoorbeeld voor broedvogels. Om daarachter te komen moet de broedvogelstand worden vastgelegd, zowel in boerenland waar beheermaatregelen worden genomen als in agrarisch gebied waar dit niet het geval is. Opdat duidelijk wordt welke maatregelen wél werken en welke niet. Deze manier van werken, ook wel aangeduid met 'lerend beheren', is in agrarisch gebied erg belangrijk omdat een bepaalde beheermaatregel die vandaag effectief is, dat morgen niet meer hoeft te zijn. Ontwikkelingen in de landbouw gaan vaak erg snel, zoals het toepassen van nieuwe gewassen, de manier waarop het

land wordt bewerkt enzovoort. Maar ook invloeden van buitenaf spelen mee, waaronder klimatologische veranderingen die beheer misschien minder effectief maken.

Monitoring in het boerenland

Ontwikkelingen van de vogelstand in het boerenland worden al langere tijd gevolgd met BMP-broedvogelkarteringen. Met ingang van 2011 is daar een samen met Werkgroep Grauwe Kiekendief – Kenniscentrum Akkervogels (GKA) ontwikkeld meetnet bijgekomen: het Meetnet Agrarische Soorten (MAS). Dit meetnet is speciaal ontwikkeld om in relatief korte tijd toch een goede indruk te krijgen van de stand van de meer algemene soorten.

MAS werkt vooral goed in niet extreem vogelrijke gebieden, zoals typerend voor het merendeel van het Nederlandse boerenland. In tegenstelling tot het BMP, waarbij een telgebied vlakdekkend onderzocht wordt, is het MAS een puntmeetnet. Er wordt alleen geteld op een aantal vooraf geselecteerde punten. Van een MAS-teller wordt gevraagd tenminste vijf punten te tellen. Met elk jaar dat zo'n punt geteld wordt, neemt de waarde van de verzamelde gegevens toe.

In een notendop: MAS levert snel een beeld van het voorkomen van de aspectbepalende soorten in een gebied, terwijl de meer tijdrovende BMP-methodiek een completer beeld van de gehele vogelstand oplevert. Beide methoden hebben dus hun voor- en nadelen en afhankelijk van het precieze doel en de beschikbare tijd kun je voor een van beide kiezen.

Aanpassingen MAS-methodiek

Een aantal actieve MAS-vrijwilligers meldde ons dat de benodigde veldtijd in de praktijk wat tegenviel. Samen met GKA hebben we daarom gekeken waar we de methode kunnen vereenvoudigen zonder dat dit tot informatieverlies leidt. De methode is nu als volgt aangepast:

- Er zijn vier telronden (1 - 20 april, 21 april - 10 mei, 11 mei - 10 juni en 21 juni - 15 juli)
- Per telling (telpunt) wordt 10 minuten aaneengesloten geteld
- Alle waarnemingen worden met een vereenvoudigde broedcode genoteerd binnen een straal van 300 m
- MAS-punten kunnen via de claimkaart worden geclaimd (mas.sovon.nl/avimap/plots/claim/306) en bestaan uit een fijner grid dan voorheen, waardoor de onderlinge afstand tussen punten verkleind is
- Je kiest minimaal vijf punten uit dit grid
- Alle soorten (incl. zoogdieren) worden geteld

Waarnemingen kunnen het beste direct in het veld via Avimap worden ingevoerd. Dit bespaart veel tijd. Avimap is nu alleen beschikbaar voor Android, maar met ingang van 2020 kunnen ook Apple-liefhebbers hier gebruik van gaan maken.

Kwartel, Oldambt Gr, 22 mei 2011.
Foto: Rein Hofman

Gele Kwikstaart met strontvlieg
op voormalig vliegveld Valkenburg,
Katwijk ZH, 29 april 2012.
Foto: René van Rossum

Tabel 1. De tien soorten die het meest
algemeen zijn binnen de MAS-punten.

Soort	Aandeel MAS-punten
Kievit	60%
Wilde Eend	57%
Gele Kwikstaart	50%
Scholekster	48%
Veldleeuwerik	43%
Graspieper	41%
Vink	35%
Tjiftjaf	33%
Grasmus	31%
Zwarte Kraai	29%

Teller op MAS-telpunt,
16 mei 2016.
Foto: Peter Eekelder

MAS tot op heden

Van de 1560 sinds de start van het MAS in 2011 getelde punten zijn er 717 (46% van het totaal) meer dan drie jaren onderzocht. Drie soorten zijn op tenminste de helft van alle telpunten vastgesteld: Kievit, Wilde Eend en Gele Kwikstaart (tabel 1). Niet toevallig zijn dat soorten die geregeld in het open boerenland te vinden zijn. Dat geldt ook voor Scholekster, Veldleeuwerik en Graspieper, die net iets lager scoren, maar niet voor de eveneens geregeld vastgestelde heg- en ervogels als Tjiftjaf en Grasmus. Stuk voor stuk boeiende soorten om te volgen! Daarnaast kom je zelden thuis zonder krenten in de telpap gescoord te hebben. Een zingende Blauwborst, een roepende Kwartel, ja zelfs een jagende Zeearend in je telgebied: het is allemaal mogelijk!

Doe je mee?

Wil je een bijdrage leveren aan onze kennis van boerenlandvogels en lijkt het MAS je wat? Alle informatie over het kiezen van MAS-punten en de aanpak in het veld vind je terug op de Sovon-website: sovon.nl/nl/MAS. Via 'Claim telpunten voor MAS' op deze pagina kun je je eigen telpunten uitkiezen. Tevens vind je hier instructiefilmpjes, de MAS-handleiding en een speciale handleiding voor MAS met de Avimap-app. Heb je nog vragen? Stuur dan een mail aan helpdesk@sovon.nl

● **Wolf Teunissen
& Jan-Willem Vergeer**

>sovon.nl/MAS

Vogelatlas valt in de smaak

Na de overhandiging van de eerste Vogelatlas aan minister Schouten, op de Landelijke Dag van 24 november 2018, vlogen de atlanten de deur uit. Nog tijdens de Landelijke Dag raakte de gehele eerste oplage van 4000 stuks uitverkocht. De grote belangstelling onder onze eigen waarnemers en leden was al boven verwachting, maar via de boekhandel ging de verkoop zelfs nog harder. Inmiddels zitten we op 15.000 verkochte exemplaren!

Daar zijn we natuurlijk erg blij mee, want dat betekent dat heel veel mensen kennis nemen van de laatste stand van zaken in de vogelwereld en natuurlijk het geweldige werk dat we met z'n allen hebben verricht. Maar liefst 3,7 kilo aan 'citizen science' in een fraai boek met prachtige foto's en vernieuwende kaarten: met zo'n visitekaartje maken we met z'n allen grote indruk op de rest van Nederland. Dat merken we ook aan alle complimenten die we spontaan krijgen van mensen bij wie het boek wordt afgeleverd: 'het wachten meer dan waard', 'wat een rijk geïllustreerd boek, super', 'heel blij mee, ik raak niet uitgebladerd', enzovoort. Daarom nog maar eens: iedereen hartelijk dank voor jullie bijdrage, want zonder jullie inzet was er geen atlas!

Blijvend lage prijs voor waarnemers en leden

Voor leden en waarnemers van Sovon is de Vogelatlas voor € 39,95 (exclusief verzendkosten) te verkrijgen. Dat was zo en dat blijft zo. Ken je iemand die geen teller of lid is en twijfelt over aanschaf? Voor € 55,- heeft hij of zij een Vogelatlas en steunt meteen de rest van het jaar Sovon als lid.

De verzendkosten à € 9,95 zijn te vermijden door het boek af te halen bij ons kantoor in Nijmegen of Leeuwarden. Stuur daarvoor een mail naar info@sovon.nl en we leggen het voor je klaar.

Meten aan Merels

Wordt de eenentwintigste eeuw die van de vogelziektes? Henk van der Jeugd, hoofd van het Vogeltrekstation, antwoordt met een stellig 'ja'. Hij vermoedt dat nog dit jaar een nieuw virus zal worden vastgesteld in ons land: het Westnijlvirus. Volgens hem is dat geen reden voor paniek. Maar wel om uitbraken van vogelziektes zo goed mogelijk te monitoren en verder te onderzoeken.

Dat gebeurt in een samenwerkingsverband van het Erasmus Medisch Centrum, Vogeltrekstation, Dutch Wildlife Healthcare Centre (DWHC) en Sovon. Zij maken dankbaar gebruik van de inzet van vrijwilligers. Wat dat oplevert, schetst Van der Jeugd aan de hand van de Merel, die in de afgelopen jaren is getroffen door het Usutu-virus.

Vanaf najaar 2016 begon een stroom van meldingen van dode en verzwakte Merels. Het Usutu-virus, zo bleek. Wat is dat?

'Usutu hoort bij een familie van virussen die uit Afrika en Zuidoost-Azië komen, de flavi-virussen. Die worden via steekmuggen overgedragen op dieren en mensen. Onze huis-tuin-en-keukenmug (*Culex pipiens*) draagt het over op vogels en vooral de Merel blijkt er ziek van te kunnen worden. Usutu tast de hersenen van zo'n zieke Merel aan. Die gaat zich afwijkend gedragen: hij gaat rondjes draaien en kijkt telkens één kant op. Dat ziet er heel naar uit. Na een dag of twee is zo'n beest dood.'

Het virus is bijna drie jaar bekend. Hoe verliep die ontdekking?

'In april 2016 begonnen we met vogelringers aan de bemonstering van gevangen vogels voor het project EkoAlert. Ze maken

uitstrijkjes uit de keel en cloaca en nemen een klein beetje bloed af. Dat materiaal gaat naar het Erasmus MC, dat kijkt of vogels actief besmet zijn met een virus dat overdraagbaar is op mensen, een zoönose. Aan antilichaampjes in het bloed kunnen virologen ook zien of een vogel in het verleden in aanraking is geweest met een virus. In de nazomer van 2016 kwam er een stroom van meldingen van dode Merels op gang bij Sovon en DWHC. Toen bleek ook dat er met Usutu besmette Merels waren gevangen.'

Het virus was er dus al en werd bij levende Merels gevonden. Hoe kan dat?

'Niet elke Merel gaat dood van Usutu. Sterker nog, gevangen Merels met het virus zijn vaak niet eens ziek. Er zijn dus exemplaren die het virus overleven. Juist die selectie vangen de vogelringers. Want de kans dat je een zieke Merel vangt is natuurlijk heel klein. Het onderzoek van het Erasmus laat ook zien dat vogels Usutu maandenlang met zich mee kunnen dragen en blijven leven.'

En het bleek niet meteen overal op te duiken.

'We zien inderdaad een geografisch patroon in de meldingen van dode Merels. De eerste kwamen vooral uit het zuidoosten. Daarna

breidde het zich uit naar West-Nederland. Recent is het noorden bereikt, maar het gaat daar nog niet om veel meldingen.'

Merels nemen de laatste drie jaar duidelijk af in stedelijk gebied (Meetnet Urbane Soorten). Waarom zien we in het buitengebied nog geen dalende cijfers?

'Dat is interessant. Het komt goed overeen met wat we aan geringde vogels zien. De jaarlijkse overleving van Merels blijkt al sinds 2014 af te nemen. In het stedelijk gebied gaat dat harder dan daarbuiten.'

Waarom zou er een sterker effect in de stad zijn?

'Kijk maar eens naar de kaarten in de Vogelatlas. Dan zie je meteen dat de dichtheden van Merels het hoogst zijn in het stedelijk gebied. Het zijn echte stadsvogels geworden. We vermoeden dat zieke Merels het virus uitscheiden en zo kunnen over-

Ten behoeve van...

De vereniging Sovon Vogelonderzoek Nederland organiseert landelijke vogeltellingen en voert onderzoek uit ten behoeve van beheer, beleid en wetenschap. 74% van onze vrijwilligers gaf recent via een enquête aan graag meer informatie over het gebruik van telgegevens voor natuurbescherming- en beheer te willen krijgen. In een drieluik belichten we daarom het gebruik voor beheer, beleid en wetenschap. In deze tweede bijdrage een voorbeeld van wetenschap.

Bemonstering Merel op ringbaan
Dassenbos Wageningen.
Foto: Wouter Vansteelant

Wat gebeurt er met mijn melding?

Bekijk de poster over de manier waarop je broedvogeltellingen en meldingen van dode vogels bijdragen aan het onderzoek naar Usutu op: sovon.nl/usutu-puzzel

dragen op soortgenoten. De kans dat Merels elkaar tegenkomen is veel groter in stedelijk gebied. En misschien leven daar ook wel meer huissteekmuggen. Daar wordt overigens door Wageningen Universiteit onderzoek naar gedaan.'

Usutu is niet het enige vogelvirus dat recent opdook. Wordt dit de eeuw van de vogelziektes?

'Dat kun je wel stellen. Waarschijnlijk hebben trekvogels virussen als Usutu altijd al meegevoerd naar Europa, maar zorgde dat tot voor kort niet voor problemen. Nu de omstandigheden in ons werelddeel gunstiger worden, kunnen ze beter gedijen. De tem-

Zingende Merel
Foto: Roy Slaterus

peraturen lopen op en we leven in een delta, waarin we onze directe omgeving vernatten. Denk aan de mooie woonwijken aan het water. Dat zijn ideale plekken voor muggen. Die omstandigheden werken trouwens ook het Westnijlvirus in de hand. Dat zit eraan te komen. Het behoort tot dezelfde familie als Usutu en wordt overgedragen door tijgermuggen. In Duitsland zijn al vier besmette vogels gevonden. Ik denk dat we het nog dit jaar in Nederland gaan aantreffen.'

Nog een virus dat je met hulp van vrijwilligers kan monitoren. Is dat niet riskant?

'Of je nu vogels telt, ringt of dat niet doet: iedereen loopt het risico om besmet te raken via muggen. In Duits onderzoek onder bosbouwers bleek 2% antilichamen tegen een zoönose hebben. Niet één was er ziek geweest. Het is maar de vraag hoe gevaarlijk Usutu is. Maar ik wil benadrukken dat je de uitbraken goed moet monitoren en verder onderzoeken. Artsen moeten goede voorlichting kunnen geven.'

Met die monitoring zit het wel goed, zou je zeggen. Of zie je nog uitdagingen?

'Ook al zijn er ruim 1500 Merels bemonsterd, we weten nog heel veel niet. Wat maakt de soort zo vatbaar, terwijl het virus ook bij Zanglijsters, Zwartkoppen en zelfs een Knobbelzwaan is aangetroffen? En hoe kan het virus de winter overleven? Dat zijn vragen die je niet met vrijwilligers kunt beantwoorden. We moeten kijken of de dode-vogelmonitoring uitgebreid kan worden. Het zou mooi zijn als dode vogels op een gestandaardiseerde manier bijgehouden worden. Je zou kunnen denken aan telprojecten van dode dieren. Een beetje luguber misschien, maar daar heb je meer aan dan aan losse meldingen. Mijn ideaal is dat je die gegevens met de andere monitoring combineert. Zodat je van maand tot maand een idee hebt van de veranderingen in patronen van soorten die vatbaar voor virussen zijn.'

● Albert de Jong

Rob Goldbach Publicatie Fonds

Het Rob Goldbach Publicatie Fonds is een speciaal fonds van Sovon Vogelonderzoek Nederland. Het is ingesteld na het overlijden van ons oud-bestuurslid Rob Goldbach in 2009. Rob was acht jaar lang een gewaardeerd bestuurslid, fanatiek vogelaar én onderzoeker.

Doelstelling

Met het fonds willen we een bijdrage leveren aan de totstandkoming van (populair) wetenschappelijke artikelen en andere publicaties over vogelonderzoek.

Publicaties over vogelonderzoek door vrijwilligers en/of vogelwerkgroepen uit de achterban van Sovon hebben een streepje voor. Zo wil Sovon met het fonds een bijdrage leveren aan de totstandkoming van regionale publicaties, zoals een Avifauna of een jubileumoverzicht. Het fonds wordt gevuld door Sovon zelf en donaties. Zo gaf de Van Heeststichting een aantal jaar achter elkaar een mooie bijdrage aan het Goldbachfonds.

Recent gesteunde projecten

- Boek *Broedvogels van Nederweert 1994 - 2018*
- Boek *Fraaie schepsels - De grote stern in Nederland* (Ed Buijsman)
- Avifauna Biesbosch (Vogelwerkgroep Biesbosch/Stichting Natuur- en Vogelwacht)

Hoe kunt u bijdragen?

Er wordt goed gebruik gemaakt van het Fonds. Dat is mooi, maar dat betekent ook dat het fonds financiële aanvulling goed kan gebruiken. Wilt u meehelpen publicaties over vogelonderzoek tot stand te brengen? Dat kan op de volgende manieren:

- een eenmalige donatie;
- een periodieke schenkingsovereenkomst (volledig aftrekbaar van de belasting);
- help mee het Fonds bekend te maken. Hoort, zeg het voort!

Meer informatie

> sovon.nl/goldbachfonds

Veel stadsvogels doen het niet goed

We hebben met het Meetnet Urbane Soorten (MUS) inmiddels een dozijn jaren volgemaakt. Dankzij dit project kunnen we de broedvogels van steden en dorpen goed in de gaten houden. Met de deelname aan MUS zit het snor: ook in 2018 nam het aantal tellers toe. Veel vogelsoorten zitten echter in de min.

Koude start, daarna droog

De winter was vrij zacht maar liet eind februari en begin maart toch nog zijn tanden zien, net als in grote delen van Europa. Maar 2018 zal toch vooral de boeken ingaan als een record droog en warm jaar; dit begon in mei en duurde tot december.

Negatieve balans van twaalf jaar MUS

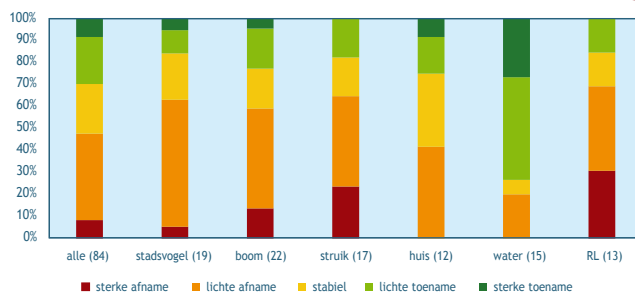
De drie telrondes in 2018 leverden een deelname op van 630 tot 677 postcodegebieden, een toename van 5-7% ten opzichte van een jaar eerder. Jaarlijks worden meer dan 160 vogelsoorten genoteerd en inmiddels kunnen we een trend berekenen van 84 soorten.

De balans vanaf de start van het project in 2007 is negatief. Meer dan de helft van de typische stadsvogels (soorten waarvan tenminste 32% van de landelijke populatie in steden of dorpen broedt) zit in de rode cijfers. Het aantal soorten met sterke (7) of lichte (33) afname overtreft dat met sterke (7) of lichte (18) toename; 19 soorten zijn stabiel. Soorten die in bomen of struiken nestelen doen het slechter dan soorten die op huizen/gebouwen of langs water broeden (figuur 1). Op sovon.nl/nl/MUS staan de landelijke trends voor 2007-18.

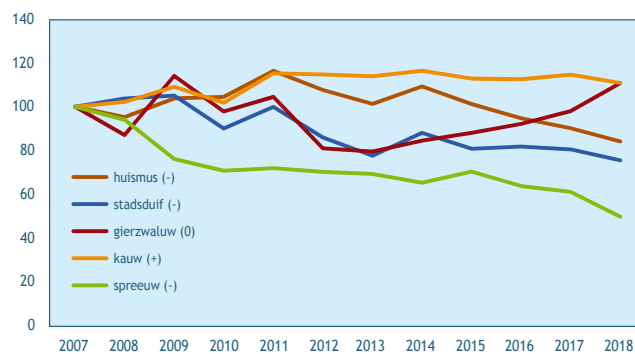
Variabele trends voor huizenbroeders

Een vijftal algemene soorten is voor zijn nestplaats voornamelijk afhankelijk van huizen en gebouwen (figuur 2). De Stadsduif laat een lichte afname zien. In diverse steden waar men overlast ervaart zijn maatregelen getroffen als wegvangen en ontmoediging van voeren. Daarnaast is de Slechtvalk toegenomen, een belangrijke predator. Gierzwaluwen bleven min of meer stabiel. Dat de jaarlijkse verschillen aanvankelijk vrij groot waren, is misschien een artefact. Wellicht was het de eerste jaren wennen aan het tellen van zowel de laag- als de hoogvliegende vogels.

Een aanzienlijk deel van de Nederlandse Kauwen broedt in dorpen en steden, zeker in Laag-Nederland. De stabiele aantallen contrasteren met die van de Spreeuw, die in zwaar weer zit. Vanaf de start van MUS namen de aantallen af en daar lijkt voorlopig geen kentering in te komen. Ongeveer 20% van de landelijke populatie

Figuur 1. Samenvatting van de trends van 84 soorten broedvogels in urbaan gebied in 2007-18 (aangevuld naar *De Levende Natuur* 2016, p. 151-154). Alle soorten (84), typische stadsvogels (19), boombroeders (22), struikbroeders (17), huizenbroeders (12), watervogels (15) en soorten van de Rode Lijst (13). Een soort kan in verschillende categorieën vallen, bijv. onder typische stadsvogels en boombroeders.

Figuur 2. Aantalsontwikkeling (index; 2007=100) van Stadsduif, Gierzwaluw, Kauw, Spreeuw en Huismus in MUS 2007-18.

Stadsduif, Rotterdam ZH,
29 oktober 2016.
Foto: Chris van Rijswijk

Recent verschenen

*Deze Kauw ziet de voordelen
van de stad wel in,
Haarlemmermeer NH, 8 mei 2014.
Foto: Roy Slaterus*

broedt in urbaan gebied, maar ook daarbuiten is de ontwikkeling niet positief. De grootste afname bij de Huismus heeft zich afgespeeld in het laatste kwart van de vorige eeuw. In de eerste jaren van MUS bleven de aantallen stabiel, maar in de laatste vier jaar wijst de trend naar beneden; 2018 leverde de laagste waarde in twaalf jaar MUS op. In het broedvogelrapport van 2017 wordt de soort uitgebreid doorgelicht.

Merel en andere verliezers in 2018

Vergelijking van de resultaten in 2018 met die van een jaar eerder levert een weinig rooskleurig beeld op. Wanneer we ons beperken tot veranderingen van tenminste 10% zien we bij 26 van de 84 soorten een afname en bij slechts 11 een toename. Over het algemeen gaat het bij de afnames om soorten die het al een tijdlang slecht vergaat. Een voorbeeld is de Merel, die vanaf het begin van MUS licht afneemt (gemiddeld 1-2%/jaar). De afname van 2017 op 2018 was aanzienlijk groter en dat kan met het Usutu-virus te maken hebben (zie elders in dit nummer). Duidelijke afname is ook vastgesteld bij de Jaarrond Tuintellingen, vooral in de zuidoostelijke helft van het land.

Intrigerend is de afname bij Tjiftjaffen (bijna 20%). Zouden ze tijdens de trek in Zuid-Europa overvallen zijn door de late koude-inval? Witte Kwikstaart en Zwarte Roodstaart, die eveneens vooral in Zuid-Europa en Noord-Afrika overwinteren en vroeg bij ons terug zijn, laten afname resp. toename zien.

Het is overigens niet alleen slecht nieuws in 2018. Zo waren de aantallen van Gierzwaluw, Holenduif, Gaai, Boomklever, Bonte Vliegenvanger, Grauwe Gans en Slechtvalk hoger dan een jaar eerder.

Nieuw

De online invoer is aangepast en verbeterd in onze huisstijl. We hopen dat het bevalt, maar voor vragen en suggesties kun je terecht bij de meetnetcoördinator. Veel tellers doen de gratis online MUS-cursus. Handig om voor de start van het seizoen even te oefenen op geluiden en herkenning. MUS vormt de basis voor de Stadsvogelindicator.nl waarvan de kaarten recent zijn aangepast. Neem eens een kijkje en zie hoe jouw gemeente, dorp of stad er voorstaat.

Wat brengt 2019?

De droogteperiode van 2018 duurde lang en ook de eerste maanden van het nieuwe jaar waren aan de droge kant. Hoe zal dat uitpakken voor de vogels van dorp en stad? Doe ook mee, want overal zijn nieuwe tellers welkom, in het bijzonder in Friesland, Groningen (buiten Groningenstad), Drenthe, Overijssel, Flevoland, Limburg, Noord-Brabant en Zeeland.

● **Jan Schoppers**

> sovon.nl/MUS

*Spreeuw alom aanwezig op
station Rotterdam centraal ZH,
8 november 2016.
Foto: Peter Soer*

Het lange voorjaar

In dit debuut van de Engelse bioloog Laurence Rose, werkzaam voor de RSPB, haalt hij het voorjaar op in Noord-Afrika en trekt via Spanje en Frankrijk met de

terugkerende vogels mee naar Groot-Brittannië. Vanuit Engeland reist hij met de Britse wintergasten terug naar hun Scandinavische broedgebieden. Hij brengt de landschappen en de natuur van Europa tot leven en toont het uit zijn winterslaap ontwakende continent.

312 Blz., € 24,99, Verschijnt ook als e-boek (€14,99), Atlascontact

De magie van vogels

Johanna Romberg neemt de lezer een jaar aan de hand en laat zien hoe het observeren van vogels haar helpt bij dagelijkse problemen en al haar zintuigen aanscherpt. Het probeert duidelijk te maken waarom je van het kijken naar vogels gelukkiger kan worden en verklaart waarom programma's op televisie, vogelboeken, boswachtersopleidingen en de tuinvogeltelling populair zijn.

304 pag., gebonden € 19,99 / e-book € 13,99, HarperCollins, Amsterdam

304 pag., gebonden € 19,99 / e-book € 13,99, HarperCollins, Amsterdam

Met haar bedrijf Fogol organiseert Debby Doodeman (Blokker, 1983) onder andere excursies en evenementen voor zowel doorgewinterde als beginnende vogelaars. Met het Marker- en IJsselmeer als haar belangrijkste werkgebied, volgt zij ook de ontwikkeling van het nieuwe natuurgebied Marker Wadden met meer dan gemiddelde belangstelling. 'Zeg nou zelf, wat is er nou leuker dan een beginnende vogelaar voor het eerst een Kluit te laten zien?'

I
N
O

'Echt álles is hier nieuw'

De meeste bulldozers zijn deze winter al vertrokken. Wanneer de boot met de twee vrijwillige 'watertaxichauffeurs' van Natuurmonumenten onze groep vogeltellers afzet op het hoofdeiland van de Marker Wadden, hoeft inmiddels dan ook geen bouwhelm meer op het hoofd gezet, laat staan dat er veiligheidsschoenen moeten worden gedragen. 'Maar die bordjes "Drijfzand" moeten we wel serieus nemen', waarschuwt Debby Doodeman. Er wordt her en der nog wel gewerkt, dus je loopt altijd het risico dat je wegzakt als je van het pad afgaat. Kom dus niet in de verleiding om bijvoorbeeld dode vogels uit het veld te gaan halen!

Doodeman is al sinds 2016, toen de eerste hoopjes zand boven het wateroppervlak van het Markermeer uitkwamen, een vaste bezoeker van de Marker Wadden. 'Sinds 2017 doen we dat ook met de boot, met de vogelexcursies die ik organiseer. Later kwam ik ook op het eiland als onderzoeksassistent van Jan van der Winden, die in het kader van het Kennis- en Innovatieprogramma Marker Wadden het broedsucces van de Visdieven en Kluten onderzocht. En sinds een tijdje dus ook af en toe als teller, bij de maandelijkse tellingen die op verzoek van de terreinbeheerder worden gedaan.' Dat de archipel van vijf nagelnieuwe eilandjes in het Markermeer een succes zou worden voor pioniers als de Visdief, dat was al snel duidelijk. Doodeman: 'Al in het eerste jaar dat er zand boven water kwam te liggen, werden de Marker Wadden bezet door broedende Kokmeeuwen, Visdieven, Kluten en verschillende plevieren. De bulldozers moesten soms letterlijk om de nesten heen slalomen. Maar omdat broedende vogels op zichzelf nog niet meteen goed nieuws betekent, heeft Jan van der Winden ook onderzocht wat het broedsucces van die vogels is. Het afgelopen jaar was bijvoorbeeld voor de Visdieven een bijzonder goed jaar. Met behulp van 'enclosures', dus hekjes om een groep nesten, waardoor de kuikens niet ver weg kunnen lopen als wij eraan komen, konden we meten dat er gemiddeld 1.8 jong per paar werd grootgebracht. Dat is meer dan voldoende om de populatie in stand te houden. En dat was niet alleen op een dieet van de bekende Spierinkjes die de sterns hier in het Marker- en IJsselmeer vangen. Er bleken ook veel Baarsjes te worden gevangen. Dat geeft goede hoop dat de vogels niet alleen maar afhankelijk zijn van de Spiering, die van jaar op jaar in nogal wisselende dichtheden voorkomt.'

Eilandlijst

Maar wat gebeurt er in augustus, wanneer al die pionierende broedvogels het eiland hebben verlaten? 'Het is echt geweldig om dat nu, lopend over de eilanden bij te kunnen houden', vindt Doodeman. Wanneer Camilla Dreef, haar mede-teller voor deze

dag een Grote Zaagbek ontdekt, kan Doodeman dan ook oprecht enthousiast worden. 'Een nieuwe eilandsoort! Nee, dit is inderdaad geen vogel waar heel *twitchend* Nederland voor uitrukt. Dat soort soorten zullen we hier op enig moment ook zonder twijfel nog wel gaan krijgen. Ik heb me ook even afgevraagd of ikzelf wel een lijst moest gaan bijhouden, maar uiteindelijk is het enorm interessant om de ontwikkeling van zo'n nieuw gebied op deze manier te kunnen volgen.' De Winterkoning die we even verderop in wat verdorde planten horen, wordt uiteraard wel genoteerd op het telformulier van Natuurmonumenten, maar voor de 'eilandlijst' van Doodeman is dit exemplaar al meer dan een jaar te laat, net als de Sneeuwgorst die zich even verderop laat horen. Ook een Zilverplevier haalt het niet meer tot De Lijst.

'Dit is misschien wel weer vergelijkbaar met het enthousiasme van iemand die net begint met vogelen', denkt Doodeman. 'Echt alles is hier nieuw. En zeg nou zelf, wat is er nou

DE KLEI

Wetenschapjournalist Rob Buiters maakt voor diverse media reportages over vogels en vogelaars. In de rubriek 'In de Klei' doet hij voor Sovon-Nieuws verslag van zijn ontmoetingen in het veld. Foto's Rob Buiters, Smelleken digiscoopbeeld Debby Doodeman

leuker dan een beginnende vogelaar op een excursie een eerste Kluut aan te wijzen?' Die excursies organiseert Doodeman sinds 2009 met haar 'één-vrouws-zaak' Fogol. 'Het begon ooit met een excursie die ik samen met Jan Marbus van de KNNV in deze regio organiseerde in het kader van een soort Natura-2000-tour. Van het één kwam het ander. Nu doen we onder andere ieder jaar in maart een grote excursie voor 250 man op de ms Friesland. Die vaart van maart tot december als toeristische veerdienst tussen Enkhuizen en Medemblik, maar voordat het seizoen begint kunnen we ieder jaar één grote vaarexcursie organiseren. We nemen dan ook verschillende deskundigen mee, die onderweg van alles kunnen vertellen over de ontwikkeling van de Marker Wadden, het Trintelzand en de vogels in deze gebieden.'

'Eigenlijk is mijn bedrijf vooral een leuk excuus om mijn eigen nieuwsgierigheid te bevredigen', er-

kent Doodeman. 'Ik probeer gewoon van mijn hobby mijn werk te maken. Maar ondertussen hoop je natuurlijk dat je door meer mensen warm te maken voor het vogels kijken, ook meehelpt aan het verstevigen van draagvlak voor natuurbescherming.' Met een vette lach voegt ze daaraan toe: 'Ik voel me soms haast wel een soort Jehova's getuige die mensen aan het vogelen wil krijgen.'

Even verderop, op de kop van 'Eiland 1' van de Marker Wadden, veroorzaakt een Smelleken grote opwinding, niet alleen bij de Graspieper waar hij achteraan zit. 'Oeh', 'NEE!', 'Bijna!', 'Pfff, net niet.' De Graspieper heeft deze keer geluk, het Smelleken het nakijken. Op de top van een 'duintje' zien we hem terug, loerend op een herkansing. 'Er zit hier al een tijdje een Smelleken', weet Doodeman. 'Laatst kwamen we hem met een excursie ook tegen. Dat is zeker voor veel beginnende vogelaars een hoogtepunt van de dag. Daar krijg je mensen wel enthousiast mee.'

Een vliegende start voor de LiveAtlas

Het nieuwste telproject van Sovon, LiveAtlas (liveatlas.sovon.nl), is recent van start gegaan. LiveAtlas is de gedigitaliseerde voortzetting van de *Vogelatlas van Nederland*. Doe mee en geef wetenschappelijke betekenis aan je rondje vogels kijken!

Lijstjes maken

LiveAtlas is aantrekkelijk door zijn eenvoud: noteer alle vogelsoorten die je ziet tijdens een wandeling van minstens een kwartier en maximaal anderhalf uur. Je kunt bij alle soorten de aantallen turven (of schatten bij talrijke soorten) – graag zelfs! – maar dat hoeft niet. Je kunt je ook beperken tot het aankruisen van de aanwezigheid, of alleen de meer bijzondere soorten turven. De wandeling kan gekoppeld zijn aan een kilometerhok (en dan net als bij de Vogelatlas een uur lang alle soorten noteren), maar ook dat is niet verplicht. Iedere wandeling waarbij je alle soorten bijhoudt is een bijdrage om verspreidingsbeelden actueel te houden en seizoenspatronen en fenologie vast te leggen. De koppeling aan een vastgelegde teltijd en –route maakt elke complete lijst waardevol. ‘Verloren uurtjes’ bestaan niet meer!

Mobiele invoer

Het makkelijkst is het om met je mobiel te werken onder de Avimap applicatie. In het veld je waarnemingen noteren, na afloop uploaden et voilà: de gegevens staan op de site en zijn meteen te bekijken en te vergelijken met die van anderen. LiveAtlas wordt ook ‘live’ verbeterd, zo hebben we onlangs de invoer voorzien van een validatiefunctie. Bij elke waarneming die bijzonder is vanwege hoge aantallen of qua soort wordt de gebruiker nu even gevraagd om te checken alvorens hem door te sturen naar Sovon. Dit voorkomt dat per ongeluk verkeerde soorten of foutieve aantallen worden opgenomen, of attendeert de gebruiker op het feit dat deze iets leuks heeft waargenomen!

Route en tijd bijhouden

De gebruiker kan precies zien welke afstand is afgelegd en hoeveel tijd er is verstreken

tijdens de telling; wel zo handig als je een uurtelling van een kilometerhok doet en je wilt weten hoeveel tijd er nog over is om bijvoorbeeld alle habitats goed te doorzoeken.

Om bij te houden waar je telt, legt Avimap je LiveAtlas-route (track) vast; je kunt de track bekijken door de details bij een waarneming in te zien (figuur 1). Bij een uurtelling van een kilometerhok is het de bedoeling dat je waarnemingen binnen het kilometerhok vallen, inclusief vogels die direct over het hok vliegen. Mocht je even het hok verlaten om het wat verder weer binnen te gaan (niet overal liggen paden en

De essentie:

- Alle waargenomen soorten noteren
- Minstens één kwartier, niet langer dan anderhalf uur
- Hoog overvliegende vogels als ‘overvliegend’ noteren
- Laag rond/overvliegende vogels als ter plaatse
- Aantallen noteren (of schatten): heel zinvol, maar niet verplicht
- Tel in een kilometerhok (gedurende één uur), of
- Tel waar je maar wilt (variabele tijd en dekking)

Figuur 1. LiveAtlas track (geel) binnen een kilometerhok (rood). De gelopen route dekt heel het kilometerhok goed, omdat alle habitats worden bezocht en ook nog eens speciale aandacht uitgaat naar geconcentreerd voorkomende soorten, zoals de Huiszwaluw. In het agrarisch gebied aan de linkerkant van het hok liggen geen paden of wegen, en om de zuidwesthoek te bezoeken is het noodzakelijk om even het hok te verlaten.

Figuur 2. Het Rijk van Nijmegen (en omgeving) is al behoorlijk gedekt door LiveAtlasers. Bedenk wel dat de meeste hokken maar een enkele keer zijn bezocht. Om bijvoorbeeld iets te zeggen over winter- én zomerverspreiding van soorten of seizoenspatronen is het nodig om (een deel van de) hokken vaker te bezoeken, op verschillende momenten in het jaar. LiveAtlas is dan ook een project van lange adem!

Recent geschreven

*Appelvink man,
Vledder Dr, 8 april 2016.
Foto: Theo Verstrael*

wegen), dan is dat geen probleem. Bij een telling met variabele dekking hoeft je geen rekening te houden met de kilometerhokbegrenzing.

Vliegende start

LiveAtlas gaat lekker, na de lancering eind november meldden zich 111 tellers aan uit heel Nederland, vanaf het nieuwe jaar kwamen daar nog eens 52 bij. Gemiddeld hebben ze 15 uur geteld, verdeeld over evenzovele tellingen. Elke telling bestaat uit gemiddeld 59 waarnemingen. Ben jij gek op dit soort statistieken? Kijk dan eens op de website (liveatlas.sovon.nl), waar ingelogde tellers de eigen score ook kunnen vergelijken met die van anderen.

We zien rond de woonplaatsen van enkele fervente LiveAtlassers al fraaie clusters van getelde kilometerhokken ontstaan. Dat het grootste cluster dichtbij het Sovon-kantoor in het Rijk van Nijmegen ligt (figuur 2), is misschien niet helemaal een verrassing. Er zijn overal nog ongetelde kilometerhokken en bovendien zijn extra tellingen voor een kilometerhok natuurlijk meer dan welkom. Want een eenmalige telling is maar een momentopname en pas met herhaalde tellingen leg je seizoensgebonden veranderingen vast. Binnenkort zal LiveAtlas je in het veld laten weten als je een nieuwe soort voor een kilometerhok hebt waargenomen! Zo wordt het tellen in allerlei landschappen interessant, bijvoorbeeld om die verdwaalde Groene Specht te vinden in een grootschalig landbouwgebied of een overvliegende Appelvink midden in de stad.

● **Paul van Els**
> sovon.nl/liveatlas

van den Bremer L., van der Wal J., de Jong W., van Berkel W., Vreugdenhil S., Louwe Kooijmans J., van Turnhout C., Nienhuis J. & Foppen R. 2019. Wat bepaalt het succes van huiszwaluwtilen? *De Levende Natuur* 120(1): 5-10.

Om Huiszwaluwen aan extra nestgelegenheid te helpen in Nederland worden er al zo'n tien jaar huiszwaluwtilen geplaatst. Een huiszwaluwtil bestaat uit een soort dakoverstek waaraan kunstnesten bevestigd zijn, gemonteerd op een paal. Van de 141 tilen die in 2015 aanwezig waren, was 15% bezet.

Uit een analyse van de bezettingsgraad in de periode 2009-15 komen verschillende verklarende factoren naar voren. Wanneer de oorspronkelijke nestlocatie is verdwenen of onbereikbaar gemaakt, neemt de kans op bezetting van een geplaatste til toe. Dat heeft vermoedelijk te maken met de plaatstrouw van Huiszwaluwen. Tillen op zandronden hebben een betere bezettingsgraad dan die op klei, waarschijnlijk omdat nestmateriaal op zandgrond schaarser is. Verder blijkt een grote oppervlakte grasland in de nabijheid van de til een positieve invloed op de bezetting te hebben.

Met 188 broedparen in 2015 is de effectieve bijdrage van huiszwaluwtilen aan het creëren van nestgelegenheid verwaarloosbaar. De aantallen vallen in het niet bij de naar schatting 70.000-100.000 huiszwaluwparen in Nederland in de periode 2013-15.

Het plaatsen van tilen brengt positieve aandacht voor Huiszwaluwen met zich mee, maar is ook kostbaar en levert lang niet altijd het gewenste resultaat op. Alvorens wordt ingezet op een huiszwaluwtil is het daarom aan te bevelen na te gaan of op de betreffende locatie geen alternatieven voorhanden zijn om Huiszwaluwen te helpen. Denk hierbij aan voorlichting om de acceptatie van bestaande zwaluwnesten te bevorderen, het nemen van maatregelen ter bevordering van 'natuurlijk' nestmateriaal- en gelegenheid en het bijplaatsen van kunstnesten.

Vogelbescherming zet zich in om met vrijwilligers door te gaan met het verzamelen van gegevens over de bezettingsgraad van tilen. Informatie hierover kan worden gericht aan huiszwaluwtilen@gmail.com.

Onder de aandacht

Teixeira R. & Surminski P. 2018. Roepactiviteit van Bosuilen geeft inzicht in hun inventarisatiecriteria. *Limosa* 91: 123-127.

Een paartje Bosuilen in de tuin van de auteurs te Hoogerheide kon jaarrond worden gevolgd. Volwassen vogels riepen het meest in herfst en winter, juvenielen van maart t/m mei (een jarenlang gevolgd paar in Drenthe vertoonde deels hetzelfde patroon; Rob Bijlsma in *Drentse Vogels* 7: 26-30, 1994). Dat registraties in de omgeving door andere vogelaars (waarneming.nl) in april-juli piekten, zal vooral de activiteit van deze vogelaars weerspiegelen, niet zozeer die van de uilen. Het BMP gaat bij Bosuilen uit van tellingen in de periode januari-juli. Dat betekent dat je vooral stille paren zult missen: vogels die niet tot broeden overgaan of zonder succes nestelen. De auteurs concluderen dat de BMP-methode tot onderschatting van de populatie leidt en adviseren de onderzoeksperiode uit te breiden tot het hele jaar.

In dit verband is het (wederom) nuttig erop te wijzen dat de BMP-methode in eerste instantie bedoeld is voor jaarlijkse monitoring. Dat daarbij onder- of overschatting optreedt is op zich geen ramp, als maar jaarlijks ongeveer dezelfde fout gemaakt wordt. De methode is minder geschikt om werkelijke populatiegetallen te verkrijgen, daarvoor is soortspecifiek onderzoek nodig (en dat geldt voor vrijwel alle soorten). Artikelen zoals hierboven leveren daartoe een waardevolle bijdrage.

Aandacht voor kolonievogels bij Avimap en Autocluster

Digitale technieken zijn sinds enkele jaren niet meer weg te denken uit broedvogelinventarisaties. Zo behoort het geautomatiseerd interpreteren van veldregistraties tot territoria via Autocluster tot de standaard bij het Broedvogel Monitoring Project (BMP) en wordt tegenwoordig de helft van de telgebieden via Avimap al direct in het veld ingevoerd. Voor de teller en voor Sovon leidt dat tot een snelle en efficiënte 'workflow'. De deelname aan het BMP is dan ook verheugend groot. In een aantal telgebieden worden tijdens het BMP ook kolonievogels geteld. Bij die soortgroep is een kritische blik nodig bij de controle van de telgegevens.

BMP en kolonievogels

Binnen het broedvogelmeetnet zijn BMP en kolonievogels gescheiden onderdelen. Ze hebben elk een eigen hoofdstuk in de broedvogelhandleiding en eigen invoermogelijkheden, zowel online op sovon.nl als in het veld via Avimap. Bij het BMP wordt het aantal territoria per soort bepaald op grond van meerdere bezoeken aan het telgebied. Een kolonievogeltelling, eenmalig of vaker in het optimale tijdsvenster, legt het aantal broedparen in een kolonie vast. Maar er zijn vele telgebieden (vooral in het kustgebied) waar kolonies tijdens de BMP-bezoeken worden geteld. Het liefst zien we dat de echte kolonievogels tijdens de meest relevante BMP ronde(s) worden geteld en ingevoerd, maar dat daarnaast het eindtotaal van de kolonietelling(en) ook wordt ingevoerd in de invoermodule voor kolonievogels. Maar we snappen ook wel dat dit dubbel werk betekent en onlogisch overkomt. Want waarom nog eens een getal bij kolonievogels invoeren, als de BMP kartering op het oog al nette resultaten oplevert?

Kolonievogels en Autocluster

In gebieden waar kolonievogelgetallen via het BMP worden ingeleverd, zet Autocluster de gegevens van de individuele bezoeken in territoria om. Meestal gaat dat goed, maar als de locatie van de kolonie zich in de loop

van het seizoen iets verplaatste (bijv. als gevolg van hoge vloed of predatie), of via een methodiek met een lage broedcode werd geteld ('gemaakte paren', doorgaans broedcode 3), leidt Autocluster tot een overschatting, resp. onderschatting van de veldsituatie. Vooral meeuwen en sterns leveren dan problemen op. Dat geldt ook voor Kluten. Het zijn weliswaar geen 'echte' kolonievogels, maar hun manier van vestiging en de verplaatsingen tussen de nesten kuikenfase leveren problemen op voor Autocluster. Bovendien bleek bij deze soort dat de recente aanpassing van de datumgrenzen (periode ingekort tot 5-25 mei) in de Waddenzee ongelukkig uitpakte doordat hun broedseizoen er langer doorloopt. Aanwezige aantallen werden daardoor ten onrechte niet meegenomen in Autocluster en zodoende onderschat.

Nieuwe clusterregels voor kolonievogels en Kluut

Om Autocluster beter aan te laten sluiten bij het vestigingspatroon van Kluut, meeuwen en sterns (zie lijst soorten in kader onderaan) hebben we de regels aangepast. Voor meeuwen en sterns gaan we uit van de telling met het grootste aantal ingevoerde waarnemingen binnen de datumgrenzen met broedcode 3 ('paar in geschikte habitat'), broedcode 5 ('baltsend paar') en

Dwergstern en Visdieven, soorten waarvoor de methodiek is aangepast, Katwijk aan Zee ZH, 25 april 2013.

Foto: René van Rossum

broedcode 6 of hoger (nest-indicerend). Deze interpretatie benadert het beste de methodiek die voor het tellen van kolonies wordt gepropageerd. Voor de Kluut worden deze nieuwe regels eveneens toegepast, maar zijn ook de datumgrenzen aangepast, naar 5 mei – 5 juni. Deze nieuwe regels worden met terugwerkende kracht doorgevoerd voor karteringen uitgevoerd in 2016, 2017 en 2018 waarbij is gewerkt met Autocluster. Voor kolonievogels geldt dit alleen als het aantal in de kolonievogeldatabase tot stand is gekomen via koppeling met het BMP. Als waarnemer hoeft je niets te doen.

Let op juiste broedcodes in het veld!

Het toekennen van de juiste broedcode bij veldwaarnemingen is een cruciaal onderdeel van het BMP (zie ook de handleiding op blz. 15-16). Bij de meeste zangvogels is dat eenvoudig (meestal een zingende vogel, broedcode 2), maar bij soorten met minder territoriaal gedrag, zoals meeuwen en sterns, is extra aandacht nodig. Want tel je bijv. in een meeuwenkolonie het aantal paren door middel van een totaal-telling van alle individuen, of zogenaamde 'gemaakte paren', vul dan niet per defini-

Grote Stern met pul, Utopia Texel, 28 mei 2015. Foto: Marijn Nijssen

Berend Voslamber met pensioen

tie broedcode 3 voor paren in, maar kijk of een hogere broedcode niet realistischer is (bijv. daadwerkelijk broedende vogels, broedcode 6 of hoger). Als je enkel paren ziet, zonder duidelijke aanwijzingen voor een nest, moet je verder altijd afvragen of de vogels in potentieel geschikte habitat zitten. Vogels kunnen immers ook (meestal zwak) alarmeren buiten de broedkolonie. Een kritische blik op de resultaten nadat Autocluster het aantal territoria heeft bepaald is altijd nodig. Stuur de gegevens dus niet meteen blind door aan Sovon, maar bekijk eerst de soortkaarten en vergelijk bijvoorbeeld de aantallen tijdens de verschillende bezoeken met het uiteindelijke aantal geclusterde territoria. Kom je er helemaal niet uit, neem dan contact op met Joost van Bruggen (joost.vanbruggen@sovon.nl).

● **Kees Koffijberg & Joost van Bruggen**

Soorten waar alleen clusterregels worden aangepast:

Kluut, Zwartkopmeeuw, Kokmeeuw, Stormmeeuw, Kleine Mantelmeeuw, Zilvermeeuw, Grote Stern, Visdief, Noordse Stern, Dwergstern en Zwarte Stern

Soort waar clusterregels én datumgrenzen worden aangepast:

Kluut (was 5-25 mei, wordt 5 mei-5 juni)

Kluut met pullen, een soort waarvan ook de datumgrens is aangepast, Texel, 24 mei 2012.
Foto: Henk Laverman

Met ingang van 1 januari j.l. is onze collega Berend Voslamber met vervroegd pensioen gegaan. Berend is bij velen bekend als de 'ganzenman' van Sovon vanwege zijn jarenlange werk aan deze vogelgroep en dan met name aan de Grauwe Gans.

Niet alleen Grauwe Ganzen...

Berend heeft bij Sovon sinds zijn aanstelling in 1996 echter aan meer soorten gewerkt. Steltlopers, zwanen en andere watervogels hadden ook zijn warme belangstelling. In de broedvogelatlas van 2002 schreef hij, naast uiteraard die van de Grauwe Gans, tien andere soortteksten, waaronder die van de Grote Zilverreiger en verschillende eenden. Ook in de Vogelatlas (2018) is zijn naam verbonden met enkele soorten, waaronder de Canadese Gans, een andere soort waaraan hij intensief onderzoek deed. "Als ze maar een beetje groot zijn, dan is het al gauw goed", zoals hij het zelf bondig samenvatte tijdens zijn afscheid.

Maar toch vooral Grauwe Gans deskundige

Maar Berend is toch vooral de deskundige geworden voor de Grauwe Gans. De kennis over de snelle aantalsontwikkeling die deze soort in ons land heeft laten zien en over de achterliggende processen en oorzaken is voor een belangrijk deel op het conto van Berend te schrijven. Hij heeft velen weten te inspireren om niet alleen te tellen maar om ook beter te kijken naar gedrag, naar samenstelling van groepen in het veld en naar het aflezen van poot- en halsringen; onmisbare hulpmiddelen om meer te begrijpen van de sociale interacties in een populatie en van belangrijke fenomenen als dispersie en plaatstrouw. Ook voerde Berend onderzoek uit naar de rol van het type opgroeigebied voor jonge ganzen, en de gevolgen daarvan op latere leeftijd.

Netwerk van onderzoekers en studenten

Over het intrigerende gedrag van ganzen en hun leer- en aanpassingsvermogen kan hij geweldige verhalen vertellen op basis van eigen onderzoekservaringen uit binnen- en buitenland. Die fascinatie maakte dat hij een groot netwerk van ringers, vangers, tellers, terreinbeheerders en onderzoekers heeft kunnen ontwikkelen die net als hij

geboeid raakten door deze ganzen. Ook tientallen studenten en jonge onderzoekers hebben geprofiteerd van de deskundige en gedreven begeleiding van Berend. Hij wordt gewaardeerd om zijn kennis en deskundigheid en om zijn prettige manier van samenwerken. Dat geldt ook voor zijn internationale contacten, onder meer binnen de Goose Specialist Group, maar ook via andere initiatieven die hem onder meer naar de Griekse watervogelgebieden brachten.

Wij kijken terug op een lange periode van samenwerking met Berend als goede collega en wensen hem alle goeds toe in de komende jaren waarin hij hopelijk volop kan gaan genieten van nieuwe perspectieven – en af en toe een vlucht ganzen.

● **Julia Stahl & Theo Verstrael**

Andere tijden: Notenkrakers toen en nu

Een deel van vogelend Nederland is sinds 18 november 2018 in rep en roer omdat er in een wijk van Wageningen een Notenkraker zijn kostje bij elkaar scharrelt. Eind februari 2019 is de zeer tamme vogel nog steeds aanwezig! Soms hipt hij letterlijk op minder dan een meter van vogelaars en fotografen op het gras, op zoek naar noten. Deze worden met regelmaat vakkundig verstoppt in de grond. De laatste - twitchbare - Notenkraker dateert uit 2008.

Roemruchte invasie

In gesprekken die rondom deze Notenkraker gevoerd worden, komt telkens de invasie van 1968 ter sprake, de grootste van de twintigste eeuw. Wat zou het bijzonder zijn als we zoiets nog eens zouden meemaken. Of dat ooit gaat gebeuren...?

Uit het dagboek van Arend

Een van de vogelaars die de invasie van 1968 bewust hebben meegemaakt is Arend van Dijk. Sovonner van het eerste uur en nog steeds zeer actief als vogelteller in Zuidwest-Drenthe. Uit zijn dagboek:

'Het begon op vakantie, 8 augustus 1968 op Terschelling. Opeens plompverloren een Notenkraker voor mijn neus. Zeer mak, soms tot op 1,5 m te benaderen. Wielrijders passeerden vlakbij, maar 't krakertje bleef zitten.

Waar ik ook maar was in Nederland, ik zag er meestal 1-2, maar soms 3-6 bijeen en vaak langs wegen en paden. Op sommige

plekken waren er één of twee honkvast. In Zuidwest-Drenthe zag ik er in augustus 10-20, in september 10-30, oktober 15-25, november 2, december 0.

Twee Notenkrakers overwinterden en sliepen dikwijls samen in oud eekhoorn-nest. Ze zijn tot 6 mei 1969 gezien. Ze foerageerden op hazelnoten (je kon ze daarmee voeren), maar ook andere zaden en vruchten.'

Duizelingwekkende aantallen

De invasie van 1968 is grondig beschreven door B.J. Speek (Limosa 44: 11-18, 1971). De invasie begon met losse waarnemingen vanaf 20 juni. De aantallen liepen in de eerste tien dagen van augustus snel op (2300 ex. gemeld) en bleven de hele maand op hoog niveau. Wel vond doorstroming plaats in zuidwestelijke richting. Vanaf september namen de aantallen sterk af door wegtrek en/of sterfte. Verschillende geringde vogels werden geschoten in Frankrijk. Uit het

De Notenkraker trekt zich bij het voedsel zoeken niets aan van vogelaars en fotografen. Wageningen, 21 november 2018. Foto: Harvey van Diek

voorjaar van 1969 is één goed gedocumenteerd broedgeval bekend, in Ulvenhout NB. Afgaande op andere meldingen zijn er wel meer broedpogingen geweest. De timing in 1968 was opvallend vroeg; andere invasies begonnen meestal in oktober.

Komt er ooit nog zo'n invasie?

Jaloersmakend, dit soort meldingen uit de vogeldagboeken en vogelbladen van weleer. De kans dat er ooit nog eens zo'n invasie komt, is niet groot want de drang om te trekken (uit voedselgebrek) lijkt minder te worden. We moeten het misschien dus doen met verhalen van vroeger. En intussen genieten van die ene in Wageningen.

- **Harvey van Diek, met dank aan Arend van Dijk**

De Notenkraker van Wageningen is bijna handtam. Wageningen, 21 november 2018. Foto: Harvey van Diek

Experience the big adventure with an ease.

ZEISS Victory Pocket

NEW

ZEISS Victory Pocket 8x25 and 10x25

The most compact premium binoculars from ZEISS

The new Victory® Pocket promise high performance in all kinds of outdoor applications. Despite their amazingly light-weight construction, their high magnification and FL-lenses with ZEISS T* multi-layer coating help them to deliver brilliant image quality. The asymmetrical folding makes it particularly compact.

www.zeiss.com/sports-optics

Meer slaapplaatsen, minder Wulpen geteld

-Nieuws jaargang 32 (2019) nr 1

In het Jaar van de Wulp 2019 proberen we onder meer om zo veel mogelijk slaapplaatsen van deze steltloper te tellen. Bij de telling in de eerste helft van februari 2019 zijn minstens 74 slaapplaatsen onderzocht, op zich een prima resultaat (in februari 2018 waren het er 46). De aantallen vielen echter tegen. Zo telde geen enkele slaapplaats tenminste 1000 Wulpen, al kwamen die van de Jouswierpolder bij het Lauwersmeer Fr (940) en Zeevang NH (800) in de buurt. Een jaar eerder haalden vijf slaapplaatsen de genoemde grens, met het maximum in de Oudegaasterbrekken Fr (2103). Of dat een uitzondering was? We zullen het aan het eind van het jaar weten, want de volgende slaapplaatstellingen zijn in augustus, september en december. Ook watervogel- en broedvogeltellers kunnen een belangrijke bijdrage leveren om de kennis van deze bedreigde vogel op te krikken. Kijk op sovon.nl/jaarvandewulp of neem contact op met de coördinator romke.kleefstra@sovon.nl

Wulpenlaapplaats, Brabantse Biesbosch Br,
19 juli 2016.

Foto: Albert de Jong

BLUE ELEPHANT
VOGELREIZEN
naar
droombestemmingen
voor beginnende én
doorgewinterde vogelaars

GROEPEN
INDIVIDUEEL
FOTOGRAFIE

Ledenreizen Vogelbescherming

www.blue-elephant.nl

ARAGON Naturreizen

Vakantiehuis Casa Correo, in de vogelrijke natuur van de Spaanse Pyreneeën en de steppen van Huesca. Met vogelrijk- en wandelroutes.

www.aragonnatuur.com

Limosa 91 - 4

Artikelen:

- Afname van de Zwarte Specht op de Brabantse Wal: realiteit of karterings-effect (H. Bult)
- Habitatgebruik van Patrijzen op de Brabantse zandgronden (J. Scholten e.a.)
- Kolonisatie van het binnenland door de Kleine Mantelmeeuw en Zilvermeeuw - een overzicht tot en met 2015 (J. Nagtegaal e.a.)

Korte bijdrage:

- Predatie van nesten van Zwarte Spechten door Boommarters - een onderbelicht fenomeen? (C. Brinkman e.a.)

En: En: nieuws uit recent gepubliceerd onderzoek in Andermans en recensies van nieuwe vogelboeken

Verwacht in één van de volgende nummers:

Broedende Zeearenden in Nederland, Kleine Rietgans op maïsstoppel, Fitis en Tjiftjaf in het CES, 40 jaar Huis- en Ringmus in het PTT, najaarsfenologie Waterrietzanger, nachtelijk foeragegedrag Kol- en Brandgans, overwinteren van Nederlandse Scholeksters, opzettende Boerenzwaluwen op de slaapplaats, Grauwe Ganzen en zomerschade, gezenderde Roek, Themanummer Sahel en meer!

Redactieadres: Romke Kleefstra • Natuurmuseum Fryslân
Schoenmakersperk 2 • 8911 EM Leeuwarden
romke.kleefstra@sovon.nl • tel.: 058-2164166.

meopta

MeoPro 8x42 HD

- 8X32 HD € 499,-
- 10X32 HD € 519,-
- 8X42 HD € 549,-
- 10X42 HD € 579,-
- 8X56 HD € 639,-

Speciale actie voor leden en tellers van **SOVON**:

Kijk snel op www.sovon.nl/kortingmeopta

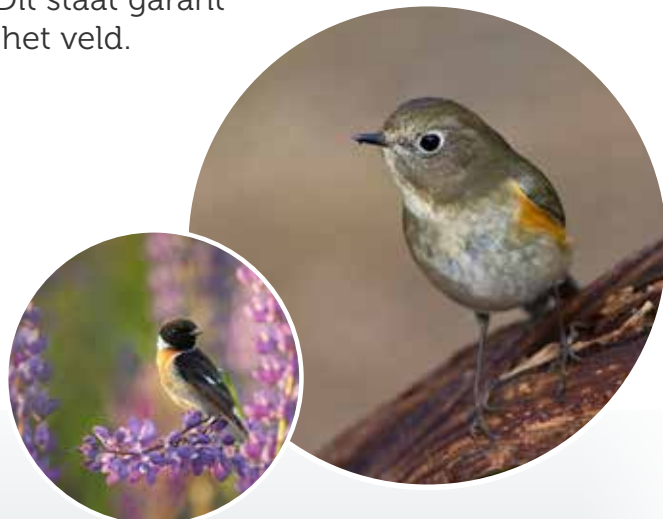
Koop nu een Meopta verrekijker of telescoop en ontvang 10% korting op uw aankoop. Per verkochte kijker doneert Meopta bovendien 25 euro aan Sovon t.b.v. vogelonderzoek.

Deze actie is een samenwerking van **Meopta, Sovon en Het Vogelinformatiecentrum op Texel.**

Alle **Meopta** verrekijkers worden bij Meopta met de hand gebouwd en samengesteld met hoogwaardige componenten. Dit staat garant voor optische perfectie en betrouwbare prestaties in het veld.

In de grote verrekijkertest van Roots kreeg de **MeoPro HD 8x42** het "Beste Koop" predicaat.

EUROPEAN OPTICS
since 1933

Technolyt®

E info@technolyt.nl • T +31(0)75 647 45 47 • I Technolyt.nl

meopta.com

BIRDING BREAKS

Vogel- en natuurreizen naar wereldwijde bestemmingen

Reis met ons mee!

100+ groepsreizen
22 fotoreizen
55 expeditiecrises
20 weekenden in Nederland

EEN SELECTIE VAN ONZE REIZEN IN 2019 EN 2020:

Fotoreis Lesbos
€1395,-
25 april '19

Kazachstan
€3195,-
30 april '19

Georgië
€2245,-
6 mei '19

Bulgarije
€1550,-
9 mei '19

Estland
€1595,-
12 mei '19

Armenië
€1895,-
19 mei '19

Finland en Varangerfjord
€2495,-
20 mei '19

Mallorca
€1545,-
20 mei '19

Engeland - Farne Islands
€950,-
24 & 28 mei, 1, 5 en 9 juni

Fotoreis Spitsbergen
€1895,-
16 juni '19

**West-Papoea -
Paradijsvogels**
€7250,-
15 juli '19

Brazilië
€5295,-
22 augustus '19

**Expeditiecrise
Oost Groenland**
Vanaf €2950,-
17 september '19
Nu met 20% korting!

Atlantic Odyssey 2020

29 maart 2020 / v.a. €5850,-

Vraag naar onze speciale actie!

www.birdingbreaks.nl | 020) 779 20 30 | info@birdingbreaks.nl

Limosa 91 - 3

Artikelen:

- Golven Goudhanen: een analyse van de influx van 2015 (P. Spierenburg e.a.)
- Dertig jaar broedvogelmonitoring in de Amsterdamse Waterleidingduinen (V. van der Spek e.a.)
- Monitoring van verstoringsbronnen en verstoringen als onderdeel van hoogwaterellingen in de Waddenzee (F. Polwijk e.a.)

Korte bijdrage:

- Roepactiviteit van de Bosuil geeft inzicht in inventarisatiecriteria (R. Teixeira e.a.)

En: nieuws uit recent gepubliceerd onderzoek in Andermans en recensies van nieuwe vogelboeken

Verwacht in één van de volgende nummers:

Zwarte Spechten op de Brabantse Wal, habitatgebruik Patrijzen, kolonisatie binnenland door Kleine Mantelmeeuw en Zilvermeeuw, Kleine Rietgans op maïsstoppel, Fitis en Tjiftjaf in het CES, 40 jaar Huis- en Ringmis in het PTT, najaarsfenologie Waterrietzanger, gezenderde Roek, Themanummer Sahel en meer!

Redactieadres: Romke Kleefstra • Natuurmuseum Fryslân
Schoenmakersperk 2 • 8911 EM Leeuwarden
romke.kleefstra@sovon.nl • tel.: 058-2164166.

Limosa
91.3
2018

Invasie van Goudhanen in najaar 2015
Broedvogels Amsterdamse Waterleidingduinen
Trefkans van roepende Bosuil
Verstoringsbronnen wadvogels op hvp's

The advertisement shows a collage of birding-related items: a book titled 'WESTERN FALLS IN DATA', a digital voice recorder with '0001' on the display, a book 'ANWB Vogelgids van Europa', a pair of binoculars, a large telephoto lens, a book 'Identification Guide to Birds in the Field', and a Olympus voice recorder. In the background, a person is seen looking through binoculars in a grassy field.

Ontdek de natuur met **veldshop.nl**

LEG HET WONDER VAN DE NATUUR VAST

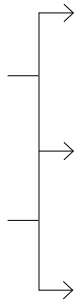
ATX/STX

+

DRX

TLS APO 43 mm

+

T2-ADAPTER

—

FULL-FRAME/
VOLLFORMAT

ATS/STS

+

DRSM

TLS APO 30 mm

+

T2-ADAPTER

—

APS-C/DX

TLS APO 23 mm

+

T2-ADAPTER

—

MICRO
FOUR THIRDS

+

NEW/NIEUWE AR ADAPTER RING

NEW/NIEUWE VPA VARIABLE PHONE ADAPTER

VPA VARIABLE PHONE ADAPTER

—

ANDROID

PA ADAPTER RING

PA ADAPTER iPhone®

—

iPhone® 6/6s/7/8

Fotograferen met je SWAROVSKI OPTIK telescoop kan heel eenvoudig door je telescoop te verbinden met je smartphone. Wil je een super-telelens groter dan 1000 mm, dan gebruik je je telescoop in combinatie met de TLS APO en je systeem- of spiegelreflexcamera. Zo leg je al je avonturen vast in indrukwekkende beelden die je met anderen kunt delen. SWAROVSKI OPTIK - momenten intenser beleven.

* iPhone is a trademark of Apple Inc.

SEE THE UNSEEN

SWAROVSKI
OPTIK

Als elke steenuil telt

Het uiltje van het boerenland, de Steenuil, heeft het niet gemakkelijk in ons land. In de recente Vogelatlas staat een schatting van 7500-8500 broedparen. Ten opzichte van de jaren zeventig is de verspreiding met name in de twee noordelijkste provincies veel ijler geworden. Des te verheugender zijn de groeiende aantallen in zuidelijk Drenthe, waar de Steenuil dankbaar gebruik maakt van nestkasten.

In maart en april zijn de Steenuilen het meest vocaal en dus het beste te inventariseren. BMP-tellers vragen we speciaal op deze soort te letten. Bezoek tussen half februari en half april je telgebied minimaal drie keer in de avond-schemer (tot een half uur na zonsondergang), bij voorkeur op avonden met weinig wind. Luister op geschikte plekken naar spontaan roepende vogels, of maak eventueel gebruik van een geluidsopname (maar wees daar altijd terughoudend mee). Je kunt op deze manier ook een telgebied onderzoeken waar je alleen Steenuilen telt. Zulke telgebieden zijn, afhankelijk van de dichtheid van de soort, vaak 6-10 vierkante kilometers groot.

De baltsroep klinkt ongeveer als 'ghuuk' en wordt meestal een aantal malen achter elkaar voortgebracht. Territoria liggen meestal minimaal 250-500 meter uit elkaar, in steenuilrijke gebieden ook wel op kortere afstand. Wees alert op dubbeltellingen en hou rekening met duetten tussen mannetje en vrouwtje. Dit zijn in elkaar overlopende sessies van gevarieerde roepjes. Zichtwaarnemingen overdag kunnen nuttig zijn om een territorium te bevestigen. Steenuilen houden ervan om in de ochtenduren op de schoorsteen, in een knotwilg of op een dakrand op te warmen in de zon. Het kan de moeite lonen om in de ochtend (op weg naar het werk!) zonrijke, luwe, geschikte plekjes te checken. Tot slot, maak eens een praatje met de bewoners van die boerderij langs de dijk. Zij weten meestal vrij goed of er een Steenuil op het terrein broedt.

> sovon.nl/steenuil

● Harvey van Diek & Arjan Boele

BMP-teller let op mij!
Steenuil, Beemster NH,
4 februari 2015.
Foto: Jens Stahl

